

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra estetiky

Obecná teorie a dějiny umění a kultury

Mgr. Felix Borecký

**Role imaginace v estetické zkušenosti
u Mikela Dufrenna**

**The Role of Imagination in Aesthetic
Experience in Mikel Dufrenne's Thought**

Autoreferát dizertační práce

Vedoucí práce: PhDr. Miloš Ševčík, Ph.D.

2016

Resumé:

Cílem předkládané dizertační práce je představit Dufrennovu originální koncepci imaginace a poukázat na její význam pro filosofickou estetiku. Soustředíme se na kritickou interpretaci dvou variant, které Dufrenne ve svém díle promýšlí. První vychází z perspektivy teorie poznání, druhá z perspektivy ontologické. V obou případech Dufrenne obhajuje stanovisko, že imaginace je produktivní, realizující aktivita, jež se formativním způsobem podílí na poznávání apriorních pravd lidského bytí ve světě. Takové poznání se nejplněji uskutečňuje v estetické zkušenosti. Jedině v ní se totiž člověk otevírá vnějšímu světu a přitom s tímto světem udržuje vztah původní tělesnosti, která je jim oběma – jak člověku, tak světu – společná. Právě imaginace a její korelát imaginárno se v estetické zkušenosti vzájemně podněcují k rozezvučování nejvlastnějších možností lidského bytí ve světě a umožňují člověku, aby se dostal z povrchní empirické roviny do hlubinné roviny *a priori*, v níž lze zakoušet původní tělesnou jednotu, jež je stejného rodu jak pro subjekt, tak pro objekt.

Klíčová slova: Mikel Dufrenne; fenomenologie; estetická zkušenost; imaginace; imaginárno; reálno; smyslové pociťování; *a priori*; poznání; cit; bytí ve světě; Příroda; hloubka

1. Cíl práce

Předkládaná dizertační práce si klade za cíl ukázat, že imaginace a imaginárno zaujímají v Dufrennově fenomenologické estetice výsadní postavení. Dufrenne nebývale pronikavým způsobem promyslel otázky týkající se role imaginace a imaginárna v estetické zkušenosti a zaslouží si, aby mu bylo v dějinách filosofické estetiky přisouzeno náležité místo. Tato práce má tedy zároveň být pokusem o kritickou rehabilitaci pozapomenutého autora.

2. Dufrenново chápání imaginace a imaginárna

Dufrenne se staví proti tradičnímu náhledu, podle něhož má imaginace v popisu práce tvořit ireálné obrazy, tedy obrazy, které popírají reálné. Takový typ imaginace, jehož vzorovými případy jsou sny, halucinace a čisté fantazie, produkuje pouze subjektivní výtvořiny. Mnohem zajímavější a kognitivně přínosnější je podle Dufrenna přistoupit k imaginaci jako k činnosti, jež je neoddělitelně spjata s vnímáním, ba dokonce je stejně původní jako vnímání. Výtvořiny takové imaginace nejsou již odskutečněné obrazy, nýbrž obrazy, které spolupracují se smyslově daným reálnem; ty Dufrenne označuje za imaginárno (*l'imaginaire*).

Vnímání a imaginování spolupracují při veškerém poznávání, v němž se člověk otevírá světu, subjekt objektu. V prakticky a teoreticky zaměřených zkušenostech imaginace zpravidla pouze slouží konstituci co nejednoznačnějších významů (Dufrenne je bude nazývat reprezentace), kterým člověk potřebuje rozumět bez ambivalencí, aby je mohl snadno přiřadit k náležitým kontextům a shodnout se na nich s druhými. Existují ovšem zkušenosti, v nichž se člověk setkává s objekty, které nelze snadno podřadit pod jasný a zřetelný význam. Imaginace v takových případech nabývá na důležitosti. Objekt, který oplývá víceznačnými výkladovými možnostmi, podněcuje imaginaci v její tvůrčí symbolické funkci. Imaginace tak rozvíjí smyslově vnímatelný objekt způsobem, jehož by samo smyslové vnímání nebylo schopno. Obrazy, které jsou takovým objektem probouzeny a které Dufrenne považuje za imaginární ve vlastním smyslu, nevznikají jen ze spolupráce poznávacích sil imaginace a vnímání, nýbrž také ohlašují možnosti reálna samotného (*le réel*); jsou součástí objektů vnějšího světa, jsou jejich nejvlastnějšími možnostmi.

Dufrenne je přesvědčen, že imaginární obrazy, které vyvstávají z reálna a uchopuje je imaginace v nerozlučité spolupráci s vnímáním, jsou nositeli nejhlubšího poznání o světě, ve kterém žijeme. Rozezvučují v nás a ve světě ty nejautentičtější pravdy, jež žádné jiné fenomény odhalit nedokážou. Je-li imaginace chápána ve své realizující (a nikoli irealizující)

roli a imaginárno jako nejvlastnější možnost reálného světa (a nikoli jako výlučný produkt od světa separovaného subjektu), dokážou takové imaginární obrazy udržovat souvislost mezi subjektem a objektem a oživují jejich původní apriorní jednotu. Jedině skrze imaginárno, jak je Dufrenne přesvědčen, lze dospět k poznání reálna.

Za eminentní případy imaginárna považuje Dufrenne estetické objekty, které vystihují výše popsaný proces spolupráce s reálným, smyslově vnímatelným objektem. Estetickými objekty jsou v první řadě umělecká díla, k nimž v pozdějším díle Dufrenne připojuje i symboly vyskytující se v mimouměleckých kontextech. Stále více si uvědomuje, že takové symboly mají vliv na porozumění skutečnosti, ovlivňují jednání člověka a celkové fungování společnosti. Přesto nepřestává za nejpříhodnější typ zkušenosti, v níž mohou být vnímány, považovat estetickou zkušenost.

3. Dva náhledy na imaginaci

K výše popsanému pojetí imaginace Dufrenne dospěl již v rané *Phénoménologie de l'expérience esthétique* [dále jen *Phénoménologie*] z roku 1953 a později je jen formulačně zpřesňoval, zvláště v rámci své teorie *a priori*.¹ Ostatně všechna základní témata jeho estetiky jsou rozehrána již zde a tuto knihu je třeba označit za základní Dufrennovův text, ke kterému později neustále odkazuje a jehož znalost předpokládá.

Základní rámec zde představuje velkolepě propracovaná fenomenologická deskripce estetické zkušenosti, kterou završuje a filosoficky zaručuje závěrečná část díla věnovaná teorii *a priori*. Dufrenne si zde klade za cíl vystavět estetiku na primátu prezence v intencích Maurice Merleau-Pontyho. Východiskem veškerého opravdového poznání musí být bezprostředně žitá prezence, v níž se subjekt a objekt, člověk a svět, vzájemně prostupují, majíce stejnou tělesnou povahu. Jsou zde ještě na stejné úrovni, a pokud máme připustit subjekt-objektové oddělování, musíme neustále zohledňovat, že pocházejí z tohoto původní základu, aby nebyla abstrahována jejich původnější příbuznost. Podobně jako jiní fenomenologové se tak Dufrenne kloní k náhledu, že veškeré poznatky, které činíme, je třeba uvést do souvislosti s bezprostředním vnímáním věcí a světa, ve kterém žijeme, a nikoli

---

¹ M. Dufrenne, *Phénoménologie de l'expérience esthétique*, 2 sv., Presses Universitaires de France, Paris 1967. Vycházíme z druhého vydání z roku 1967, které vyšlo v nezměněné podobě od vydání prvního. K nejzávažnějším pozdějším Dufrennovým pracím náleží: M. Dufrenne, *La notion d'a priori*, Presses Universitaires de France, Paris 1959; M. Dufrenne, *Le poétique*, Presses Universitaires de France, Paris 1973; M. Dufrenne, *L'inventaire des a priori. Recherche de l'originare*, Christian Bourgeois Editeur, Paris 1981.

spoléhat na již převzaté objektivizované významy, jež jsou konstrukcemi odhlížejícími od původních žitých vazeb.

Dufrennova ambice vybudovat estetiku na primátu prezence je však ve *Phénoménologie* naplněna jen částečně. Třebaže toto předsevzetí zdůvodňuje velmi přesvědčivě, nedokáže se ho důsledně držet a filosofii prezence kombinuje s terminologií dualistické tradice, konkrétně s kantovskými distinkcemi, jako by si nebyl jistý, zda je taková filosofie udržitelná bez návratu k osvědčeným schématům. Tato nesourodost se nejzřetelněji projevuje právě v problematice imaginace. Konstatujeme proto, že ve *Phénoménologie*, tedy v jednom a tom samém díle, jsou vlastně obsaženy dvě koncepce imaginace. První z nich je exponována ve třetím dílu nazvaném „Phénoménologie de la perception esthétique“, v níž propracovává teorii estetického vnímání, druhá pak ve čtvrtém dílu nazvaném „Critique de l'expérience esthétique“, již Dufrenne rozvíjí v rámci problematiky *a priori*.²

Výše jsme při základní obecné expozici Dufrennovy teorie imaginace představili druhou z nich. Ta je již zbavena nekoherencí teorie první, důsledně dodržuje východisko primátu prezence a zdůrazňuje s větší jasností a razancí, že imaginace a imaginárno vyvstávají z této původní subjekt-objektové jednoty. První teorie je naproti tomu značně sporná. Dufrenne zde o imaginaci pojednává v rámci dvojice kantovských pojmů „transcendentální“ a „empirické“ imaginace, a tím i přes proklamované výroky o prvenství prezence sklouzává do úskalí subjektivismu. V textech, které následují po *Phénoménologie*, Dufrenne rozvíjí výlučně druhou koncepci, zatímco první, postavenou na transcendentální imaginaci, ponechává zcela stranou; nevrací se k ní dokonce už ani ve čtvrté části své rané knihy.

Mezi oběma teoriemi je však základní podobnost; do jisté míry by se na ně mohlo nahlížet jako na dva pokusy o tutéž teorii, která je pokaždé jinak vystavěna. První je méně odvážná a celkově nejistě formulovaná, druhá se jeví konzistentnější a nedostatky spatřujeme spíše v detailech. V obou případech je však imaginace pojata ve své realizující funkci jako nedílně spjatá s vnímáním, jako otevírání možností reálna.

V předkládané práci každé této koncepci věnujeme samostatnou část. Proč ale, může se čtenář ptát, pojednávat o první z nich, když už jsme předem uvedli, že ve svém cíli neuspěla a je vlastně jen přípravou pro koncepci druhou? Má být takřka třetina celé práce věnována kritice, malicherné analýze, v čem všem je první teorie nedůsledná? Nikoli, naši

---

² Phénoménologie de la perception esthétique, in: *Phénoménologie*, viz výše, s. 421–536; Critique de l'expérience esthétique, tamtéž, s. 537–677.

ambicí je totiž poukázat na originalnost obou koncepcí, přičemž originalnost té první, jak uvidíme, nespočívá v Dufrennem vytyčeném cíli.

4. Přehled jednotlivých částí dizertace

Předznamenejme nyní ve stručnosti, jakým základním problémům se v jednotlivých částech práce věnujeme.

I. část: Imaginace jako vzor estetického vnímání

V první části s názvem „Imaginace jako vzor estetického vnímání“ využijeme důkladně propracovanou Dufrennovu fenomenologickou deskripci estetického vnímání ze třetí části *Phénoménologie* a pokusíme se ji interpretovat tak, že vzorovou poznávací silou v Dufrennově fenomenologii estetické zkušenosti je nikoli smyslové vnímání, nýbrž tzv. transcendentální imaginace. Transcendentální imaginace se v estetické zkušenosti stává spouštěčem protisměrného pohybu přilnutí-odstupu, jímž se řídí jak tělo, tak mysl, a společně vytvářejí nejvyrovnanější konstelaci poznávacích sil. K té nemůže dojít v žádné jiné zkušenosti než ve zkušenosti estetické.

Tuto tezi o vzorovém postavení transcendentální imaginace Dufrenne obhajuje jen nejistě. Hájí přece přednostně tezi o primátu prezenze a celý projekt fenomenologické deskripce estetického vnímání má vycházet přísně z ní. Dufrenne zde tedy přechází mezi oběma východisky a váhá mezi primátem prezenze a tím, co bychom mohli označit za primát imaginace. Spojení těchto tezí je rozpačité, protože merleau-pontyovskou prezenci nelze sjednotit s kantovskou terminologií, která *ex definitione* tíhne k dualismu a transcendentální imaginaci pojímá jako poznávací sílu subjektu.

Kantovský dualistický slovník je jistě neslučitelný s primátem prezenze, přesto se nám zdá zajímavé – a to především z hlediska filosofické estetiky – zdůraznit význam koncepce transcendentální a empirické imaginace, tak jak ji Dufrenne prezentuje ve třetím díle *Phénoménologie*. Domníváme se, že Dufrennovi zde jde více než o primát vnímání o nalezenou souvislost mezi všemi poznávacími mohutnostmi mysli. Stejně důležitý význam jako původní tělesné vnímání má i mysl. Právě v nalézání těchto souvislostí a spojení hraje zásadní roli imaginace. Transcendentální imaginaci zde představuje samotný spouštěč estetické zkušenosti; právě ona činí z objektu objekt estetický a dává podnět k zaujetí estetického postoje, k nezainteresovanosti. Je otevřením se estetickému objektu. Vedle tohoto určujícího výchozího pojmu postupně ukazujeme, jakou roli v estetické zkušenosti hrají jednotlivé poznávací síly, jako je smyslové pociťování (*le sensible*), empirická imaginace

(*l'imagination empirique*), rozvažování (*l'entendement*) a především cit (*le sentiment*). Cit je, jak uvidíme, způsobem, kterým intendujeme estetické objekty. Je-li transcendentální imaginace otevřením estetické zkušenosti, je estetický cit jejím vykonavatelem; v citu je uchopován smysl estetické zkušenosti, ovšem teprve tehdy, když mu k tomu transcendentální imaginace vytvořila podmínky.

Na teorii transcendentální imaginace se z noetické perspektivy ukazuje Dufrennovo přesvědčení o výsadním postavení imaginace. Transcendentální imaginace je to, co člověku umožňuje překročit původní naivní rovinu čisté prezenze a otevřít se světu. Světu se podle Dufrenna můžeme nejúplněji otevřít nikoli v praktických a teoretických zkušenostech, ale právě ve zkušenosti estetické. V ní se transcendentální imaginace stává iniciátorem neutralizace utilitárně-manipulačních vazeb mezi člověkem a světem. Člověk zde dokáže opět přilnout k původní prezenci světa a zároveň s tím tuto prezenci v odstupu reflektovat. Proto se v estetické zkušenosti stává vzorem pro ostatní poznávací síly právě transcendentální imaginace.

Za hlavní originální jádro Dufrennovy první koncepce imaginace pokládáme to, jak dává imaginaci do souvislosti s nezainteresovaností. Nezainteresovanost, tedy nejdůležitější moment estetické zkušenosti, jenž způsobuje suspenzi zájmu o existenci vnímaných objektů a s tím i potřebný odstup od nich, je zde přisouzen imaginaci. Přidruženým cílem první části je představit základní tři roviny vnímání, které Dufrenne nikdy neopustí a budou se objevovat i v dalších částech této práce. Roviny vnímání – prezenze, reprezentace a cit – se později stanou součástí ontologické perspektivy, ale jejich základní určení zůstane podobné. Doufejme, že z oné tradičnější noetické perspektivy si je čtenář snadněji osvojí.

II. část: *A priori* a imaginárno

„*A priori* a imaginárno“ je název druhé části, v níž exponujeme ústřední pojem Dufrennovy ontologie, pojem *a priori*. Ontologická perspektiva zajímá Dufrenna především; ontologií vrcholí raná *Phénoménogie* a všechna další díla jsou buď již rozvržena jako ontologický projekt, nebo, jako je tomu například v případě úvah o etických a politických aspektech umění, Dufrenne alespoň zdůvodňuje, jak se daný problém má k ontologickému založení jeho systému. Tak je tomu i s teorií poznání, která je později vykládána z ontologie a zbavena předchozí zavádějící terminologie.

Pojmem *a priori* se Dufrenne snaží překonat tradiční subjekt-objektový dualismus, tj. názor, že subjekt a objekt jsou dva typy vzájemně nekompatibilních jsoucen, a nalézt původní vazby, v nichž by se subjekt a objekt, člověk a svět, původněji poznávali a navázali vztah

opravdové blízkosti (*affinité*). Nejčastěji dochází k tomu, že subjekt vnáší do poznávání příliš sám sebe, a tak mu objekt uniká, nebo je objekt redukován na soubor jasně definovatelných vlastností ve jménu vědecké „objektivity“, která zase nebere ohled na to, kdo tyto objekty klade, tj. na způsob, jakým jsou objekty kladeny ze strany subjektu. Dufrenne je přesvědčen, že oblastí nejpřirozenějšího zjevování je estetická zkušenost. Subjekt a objekt se zde vzájemně setkávají, aniž by jeden ze členů vztahu měl navrch, a nalézají společné tělesné příbuzenství. Při zdařilém setkání esteticky vnímajícího subjektu s estetickým objektem se zde může odhalit hlubší rovina poznání, která překonává rovinu empirickou. Dufrenne o ní hovoří jako o *a priori*. *A priori* vystihují základní vztahy člověka a světa. Jejich odhalení oslovuje v člověku jeho hluboké já, které není přímo závislé na tom, co zažil, v čem byl vychován, jaké vkusové preference si stanovil atd., nýbrž míří na to, co je v každém člověku a v jeho vztahu ke světu, v němž pobývá, hlubším způsobem pravdivé. *A priori* tak za řádem empirických faktů a dějin odhalují řád lidství (*l'humanité*); dají se označit za všeobecně platné vzorce lidství jako takového.

Uvedli jsme, že nejpříhodnějším typem zkušenosti k poznávání *a priori* je pro Dufrenna zkušenost estetická, protože si zde subjekt a objekt jsou vzájemně rovnocenní. Pouze zde se člověk otevírá tělesným aspektům objektu, k nimž citově přilne, a přitom dokáže udržovat reflexivní odstup. Pouze zde zakouší pravdivá svědectví o bytí ve světě, jež jsou komplexnějším typem poznání než jiné typy pravd (především než pravdy vědy), protože jsou zároveň tělesná i duchovní. Dufrennova estetika se myšlenkou *a priori* hlásí k tradici estetiky *cognitio sensitiva* a představuje originální příspěvek k řešení její hlavní otázky: zda a nakolik je možné na konkrétní smyslově pociťované jednotlivině dospívat k poznání obecně nutných pravd. Dufrenne je přesvědčen, že *aisthetické* aspekty zkušenosti, jako je smyslové pociťování, imaginárno, tělesnost, jsou nejlepším vodítkem k poznání hlubinných pravd lidského bytí ve světě, neboť se v nich projevuje apriorní základ, jenž je společný jak člověku, tak světu.

V postupných krocích druhé části práce interpretujeme, jak se Dufrenne svou koncepcí *a priori* vymezuje vůči epistemologii (kap. 2.2) a především vůči Kantovi (kap. 2.3), jak překonává subjektivismus (kap. 2.4) a intelektualismus (kap. 2.6) a činí z *a priori* dějinný pojem (kap. 2.5), jenž je neoddělitelně spjat s imaginárnem (kap. 2.7). Všechny tyto body jsou s tradičními vymezeními *a priori* podle pravidel logiky naprosto nesourodé. Druhá část vrcholí analýzou imaginace a imaginárna.

I v ontologické rovině zaujímá imaginace klíčovou roli. Je však již vykládána důsledně z primátu prezence a vyhýbá se lépe nástrahám slovníku starší filosofie a s ním

spjatého dualismu, na které jsme naráželi v první části. Na druhou stranu se zde vytrácí pojem transcendentální imaginace, jenž představoval vstupní podmínku *sine qua non* estetické zkušenosti způsobující nezainteresovanost. Nezainteresovanost již není spojována s imaginací, ale je nyní zdůvodněna ze setkání estetického objektu a esteticky vnímajícího subjektu, které se odehrává přímo ve vnímání. Důležitost role imaginace se přelévá jinam, a sice do samotné recepce a artikulace smyslu estetického objektu. Dříve Dufrenne zastával stanovisko, že imaginace při konstituci smyslu estetického objektu hraje zanedbatelnou roli; hlavní argumenty lze shrnout do dvou tezí: 1. jakákoli tvorba imaginárních obrazů v estetické zkušenosti podléhá estetickému citu, který je vůdčím a zastřešujícím způsobem kladení estetického objektu; 2. pokud se na estetickém objektu vyskytují místa, která je třeba imaginativně doplňovat, mají se přísně držet intencí daného estetického objektu. Naproti tomu později je cit chápán v tom smyslu, že pokrývá jen určité typy estetických fenoménů a je stále příliš subjektivistický. Velká díla mají symbolický charakter a vyžadují vedle citu výrazné imaginární rozvíjení, aby byl uchopen jejich hluboký smysl. Dufrenne je v pozdějším díle stále více přesvědčen, že k nejhlubším apriorním pravdám můžeme dospět jedině tak, že cit bude spolupracovat s aktivním využitím imaginace a imaginárna. Pomocí imaginace a imaginárna se totiž rozezvučují hloubky subjektu a objektu, recipienta a estetického výrazu; jejich pomocí se mohou podhalit autentická *a priori*.

III. část: Zkušenost a hloubka

Třetí část nazvaná „Zkušenost a hloubka“ představuje polemiku s vlivným a obecně sdíleným náhledem empirického relativismu, který artikulaci veškerého smyslu vyvozuje ze zkušeností nabytých poznatků. Za partnera této polemiky si bereme Edwarda Bullougha a jeho teorii estetické distance, v níž tento autor obhájí stanovisko, že člověk má o to intenzivnější estetický zážitek z estetického objektu, čím větší má empirickou zkušenost. Proti tomu stavíme Dufrennovu teorii *a priori* a vypomáháme si při té příležitosti jeho pojmovou dvojicí povrchní a hluboké. Na ní se ukazuje, jakým způsobem se k sobě má empirická „povrchní“ vrstva k niterné apriorní vrstvě. Zaměřujeme se zde na detailnější rozbor rozezvučování hloubky subjektu a hloubky objektu, pro než jsou empiricky nabyté poznatky nezbytným odrazovým můstkem k nutným pravdám *a priori*. I zde upozorňujeme na pozdější akcentování imaginace a imaginárna.

V druhé polovině této části se zabýváme vztahem zkušenosti a hloubky u Hanse-Georga Gadamera a Paula Ricœura. Pro tyto autory je závazný princip „hermeneutického kruhu“, podle něhož je veškeré naše porozumění smyslu určováno našimi zkušenostně

nabytými poznatky (předsudečnost). Po představení základních obecných specifík hermeneutického kruhu se soustředíme na pojetí estetické zkušenosti u obou autorů. Ukazujeme, že nejen Gadamer, ale i druhý velikán moderní hermeneutiky Ricœur kladou na estetickou zkušenost ty nejvyšší kognitivní nároky. Estetická zkušenost vede podle nich k zakoušení podstatného, k vyjádření základních obecně platných pravd o lidském bytí ve světě. Přesto zůstávají věrni principu hermeneutického kruhu a udržují souvislost podstatného s dějinným, hlubokého se zkušenostním, aposteriorní s apriorním. Oba autory detailně srovnáváme s náhledy Mikela Dufrenna a dospíváme k závěru, že Dufrenne je mnohem radikálnější. Proti hermeneutice, která dbá na udržení souvislosti mezi zkušeností a hloubkou, Dufrenne navrhuje skok k *a priori*, pro který je dějinně-empirická situovanost „jen“ oním odrazovým můstkem.

Kapitola „Zkušenost a hloubka“ má za cíl ukázat, v jakém vztahu jsou v Dufrennově myšlení empirická a apriorní rovina a jak dochází k přechodu od jedné do druhé. Vedle analýzy dufrennovské dvojice povrchní – hluboké zohledňujeme v této kapitole i další autory (Bullough, Gadamer, Ricœur), aby na základě kontrastu vyvstala Dufrennova vlastní koncepce v jasnějších konturách. Ve srovnání Dufrenna s moderní hermeneutikou se ukazuje, že největší síla Dufrennova projektu spočívá v promyšlení *aisthetických* aspektů estetické zkušenosti, které oba hermeneutici redukují na rozumění (*Verstehen, comprendre*), případně řeč. Dufrenne je přesvědčen, že cesta k hloubce vede přes to, co zakoušíme nejbezprostředněji a co je nám vlastně i nejbliže. Člověk prostřednictvím *aisthetických* aspektů navazuje vztah původního souladu s *aisthetickými* aspekty objektivního světa a jsou to právě tyto smyslově pociťovatelné aspekty, které umožňují, aby člověk zakoušel apriorní pravdy o lidském bytí ve světě. Výsadní postavení mezi *aisthetickými* aspekty má imaginace a imaginárno, neboť ty rozezvučují nejvlastnější možnosti vztahu mezi subjektem a objektem a vedou jej z povrchní do hlubinné apriorní roviny poznání.

IV. Dodatek: Koncepce imaginace a imaginárna v hlubinné psychologii

V dodatku dizertační práce se věnujeme srovnání Dufrennova pojetí imaginace a imaginárna s pojetím hlubinné psychologie. Dufrenne hlubinné psychologii vytýká její subjektivistické založení. Dufrennovo neúnavné úsilí o překonání subjektivismu, které se projevuje i v jeho teorii imaginace, je filosoficky jistě oprávněné, přesto bude zajímavé představit i další momenty hlubinněpsychologických teorií imaginace a imaginárna, z jejichž srovnání s Dufrennovou teorií vysvitnou jisté souvislosti. Zaměříme se na Sigmunda Freuda, Carla Gustava Junga a Gastona Bachelarda, s jejichž náhledy vykazuje Dufrennovo myšlení celou

řadu styčných momentů. Nalézáme zde především obdobnost Dufrennova pojetí apriorního základu a problematiky nevědomí u hlubinných psychologů a dále výraznou blízkost v chápání imaginace a imaginárna, jež se promítá i do jejich vztahu k umění a estetickým otázkám s ním souvisejících. Náležitý prostor – už proto, že mu sám Dufrenne věnoval tak málo místa – zabírá Jungův pojem archetyp, s nímž Dufrennův pojem *a priori* spojuje mnoho podobností. Dále také Bachelardovo pojetí snění poetických obrazů, jež je spjaté s aktivní imaginací a rozezvučováním hloubky.

Dufrennova koncepce imaginace, imaginárna a *a priori* si jistě zaslouží srovnání s mnoha dalšími koncepcemi. V průběhu vlastního výkladu narážíme na autory, z nichž vychází Dufrennova vlastní argumentace, a proto budou analyzováni v příslušných pasážích. To se týká především Immanuela Kanta a dvou hlavních inspirátorů, Dufrennových starších spolužáků z *École normale*, Maurice Merleau-Pontyho a Jeana-Paula Sartra. Dále jimi jsou, jak jsme již upozornili, Hans-Georg Gadamer a Paul Ricœur, přičemž druhý jmenovaný vykazuje s Dufrennovými náhledy obzvlášť velkou blízkost.

Seznam použité literatury

Primární literatura

- Bachelard, G., *L'air et les songes*, José Corti, Paris 1943.
- , *La formation de l'esprit scientifique*, J. Vrin, Paris 1986.
- , *La terre et les rêveries de la volonté*, José Corti, Paris 1948.
- , *Poetika prostoru*, přel. J. Hrdlička, Malvern, Praha 2009.
- , *Poetika snění*, přel. J. Hrdlička, Malvern, Praha 2010.
- , *Psychoanalýza ohně*, přel. J. Hamzová, Mladá fronta, Praha 1994.
- , *Voda a sny*, přel. J. Hamzová, Mladá fronta, Praha 1997.
- Bullough, E., Psychická distance jako faktor v umění a estetický princip, in: Bullough, E., *Estetická distance včera & postvčera*, přel. Z. Böhm, Společnost pro estetiku, Praha 1998, s. 12–31.
- Casey, E. S., *Imagining. A Phenomenological Study*, Indiana University Press, Bloomington, 2000.
- Dufrenne, M., *A priori* imaginace, přel. Felix Borecký, *Acta universitatis Carolinae. Philosophica et Historica. Studia Aesthetica VIII*, 2015, s. 81–89 (Dufrenne, M., *Les a priori* de l'imagination, in: *Archivo di Filosofia [Surrealismo e simbolismo]*, Padua, Cedam 1965, s. 53–63).
- , *Art et politique*, Union Général d'Éditions, Paris 1974.
- , La critique de la raison dialectique, in: Dufrenne, M., *Jalons*, Martinus Nijhoff, La Haye 1966, s. 150–168.
- , Critique littéraire et phénoménologie, in: Dufrenne, M., *Esthétique et philosophie I*, Klincksieck, Paris 1988, 144–158.
- , Gaston Bachelard et la poésie de l'imagination, in: Dufrenne, M., *Jalons*, Martinus Nijhoff, La Haye 1966, s. 174–187.
- , L'imaginaire, in: Dufrenne, M., *Esthétique et philosophie II*, Klincksieck, Paris 1976, s. 99–132.
- , Intentionnalité et esthétique, in: Dufrenne, M., *Esthétique et philosophie I*, Klincksieck, Paris 1988, s. 53–61.
- , *L'inventaire des a priori. Recherche de l'originare*, Christian Bourgois Editeur, Paris 1981.

- , *Jalons*, Martinus Nijhoff, La Haye 1966.
- , *La notion d'a priori*, Presses Universitaires de France, Paris 1959 (*The Notion of the A Priori*, přel. E. S. Casey, Northwestern University Press, Evanston 1966).
- , *Language & Philosophy*, Indiana University Press, Bloomington 1963.
- , *Le poétique*, Presses Universitaires de France, Paris 1973.
- , *Pour l'homme*, Édition du Seuil, Paris 1968.
- , *Phénoménologie de l'expérience esthétique*, 2 sv., Presses Universitaires de France, Paris 1967 (Dufrenne, M., *The Phenomenology of Aesthetic Experience*, přel. E. S. Casey a kol., Northwestern University Press, Evanston 1973).
- , *Subversion et perversion*, Presses Universitaires de France, Paris 1977.
- , (s P. Ricœurem), *Karl Jaspers et la philosophie de l'existence*, Éd. du Seuil, Paris 1947.
- Durand, G., *Symbolická imaginace*, přel. H. Bednaříková, Malvern, Praha 2012.
- Gadamer, H.-G., *Aktualita krásného*, přel. D. Filip, Triáda, Praha 2003.
- , *Pravda a metoda. Nárys filozofické hermeneutiky I*, přel. D. Mik, Triáda, Praha 2010.
- , Text a interpretace, in: Gadamer, H.-G., *Pravda a metoda II*, přel. D. Mik, Triáda, Praha 2011, s. 275–300.
- Grondin, J., *Úvod do hermeneutiky*, přel. B. Horyna, OIKOYMENH, Praha 1997.
- Freud, S., Básník a lidské fantazie, in: Freud, S., *O člověku a kultuře*, přel. J. Pechar, Odeon, Praha 1990, s. 81–89.
- , Já a Ono, in: Freud, S., *O člověku a kultuře*, přel. J. Pechar, Odeon, Praha 1990, s. 98–138.
- , Nespokojenost v kultuře, in: Freud, S., *O člověku a kultuře*, přel. L. Hošek, Odeon, Praha 1990, s. 316–380.
- , Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy, in: Freud, S., *Vybrané spisy I*, přel. E. Wiškovský, Státní zdravotnické nakladatelství, Praha 1969, s. 353–481.
- Habermas, J., Moderna – nedokončený projekt, in: Gál, E., Marcelli, M. (eds.), *Za zrkadlom moderny*, studii přel. L. Kiczko, Kalligram, Bratislava 1991, s. 299–318.
- Heidegger, M., *Bytí a čas*, přel. I. Chvatík, P. Kouba, J. Němec, M. Petříček, OIKOYMENH, Praha 1996.
- , *Kant a problém metafyziky*, přel. J. Pechar, OIKOYMENH, Praha 2004.
- Husserl, E., *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*, přel. O. Kuba, Academia, Praha 1972.
- Ingarden, R., *Umělecké dílo literární*, přel. A. Mokrejš, Odeon, Praha 1989.

- Jung, C. G., *Analytická psychologie. Její teorie a praxe*, přel. K. Lukášová-Černá, K. Plocek, Academia, Praha 1992.
- , O podstatě snů, in: Jung, C. G., *Výbor z díla I. Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi*, přel. kol. autorů, nakl. Tomáše Janečka, Brno 1996, s. 219–239.
- , Picasso, in: Jung, C. G., *Duše moderního člověka*, přel. K. Plocek, Atlantis, Brno 1994, s. 149–154.
- , Ulysses – Monolog, in: Jung, C. G., *Duše moderního člověka*, přel. K. Plocek, Atlantis, Brno 1994, s. 124–148.
- , *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*, přel. E. Bosáková, K. Černá, J. Černý, nakl. Tomáše Janečka, Brno 1997.
- , Vztahy mezi já a nevědomím, in: Jung, C. G., *Výbor z díla III. Osobnost a přenos*, přel. A. Bernášková, J. Škodová, L. Běťák, nakl. Tomáše Janečka, Brno 1998, s. 7–156.
- , Seele und Erde, in: Jung, C. G., *Seelenprobleme der Gegenwart*, Rascher, Curych 1931.
- Merleau-Ponty, M., *Fenomenologie vnímání*, přel. J. Čapek, OIKOYMENH, Praha 2013.
- , *Primát vnímání*, přel. J. Halák, Togga, Praha 2011.
- Mukařovský, J., Individuum a literární vývoj, in: Mukařovský, J., *Studie I*, Host, Brno 2007, s. 336–352.
- , Záměrnost a nezáměrnost v umění, in: Mukařovský, J., *Studie I*, Host, Brno 2007, s. 353–388.
- Platón, Menón, in: Platón, *Euthydemos, Menón*, přel. F. Novotný, OIKOYMENH, Praha 2000, s. 65–114.
- Prévert, J., *Jen tak...*, přel. M. Macourek a další, SNKLHU, Praha 1958.
- Ricœur, P., *Čas a vyprávění I*, přel. M. Petříček, OIKOYMENH, Praha 2000.
- , Existence a hermeneutika, in: Ricœur, P., *Život, pravda, symbol*, přel. M. Rejchrt, OIKOYMENH, Praha 1993, 168–187.
- , Expliquer et comprendre, in: Ricœur, P., *Du texte à l'action. Essais d'herméneutique II*, Édition du Seuil, Paris 1986, s. 179–203.
- , *Filosofie vůle II*, přel. M. Lyčka, OIKOYMENH, Praha 2011.
- , *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*, Texas Christian University Press, Texas 1976 (Ricœur, P., *Teória interpretácie. Diskurs a prebytok významu*, přel. Z. Kalnická, Archa, Bratislava 1997).

- , *La métaphore vive*, Éditions du Seuil, Paris 1975.
- , *Le conflit des interprétations. Essais d'hérméneutique I*, Éd. du Seuil, 1969.
- , The Metaphorical Process as Cognition, Imagination, and Feeling, *Critical Inquiry* 5, 1978, č. 1, Special Issue on Metaphor, s. 143–159.
- , *Myslet a věřit. Kritika a přesvědčení*, přel. M. Rejchrt, Kalich, Praha 2000.
- , Struktura, slovo, událost, in: Ricœur, P., *Život, pravda, symbol*, přel. M. Rejchrt, OIKOYMENH, Praha 1993, s. 203–219.
- , *Úkol hermeneutiky*, přel. A. Kliková, Filosofia, Praha 2004.
- Sartre, J.-P., *L'imaginaire. Psychologie phénoménologique de l'imagination*, Gallimard, Paris 1940.
- , *Qu'est-ce que la littérature?*, Gallimard, Paris 1948.
- Sedmidubský, M. (ed.), *Čtenář jako výzva. Výbor prací kostnické školy recepční estetiky*, Host, Brno 2001.
- Tolstoj, L. N., *Anna Karenina*, přel. T. Hašková, Mladá fronta, Praha 1964.

Sekundární literatura

- Borecký, F., Fantazie a znázornění (úhel), *Art&Antiques*, roč. 12, 2013, č. 2, s. 2.
- Casey, E. S., L'imagination comme l'intermédiaire, in: Lascault, G. (ed.), *Vers une esthétique sans entrave. Mélanges offerts à Mikel Dufrenne*, Union Général d'Éditions, Paris 1975, s. 93–113.
- , Translator's Foreword, in: Dufrenne, M., *The Phenomenology of Aesthetic Experience*, přel. E. S. Casey a kol., Northwestern University Press, Evanston 1973, s. XV–LXVII.
- Čapek, J., *Maurice Merleau-Ponty. Myslet podle vnímání*, Filosofia, Praha 2012.
- Deleuze, G., Guattari, F., *Co je filosofie?*, přel. M. Petříček, OIKOYMENH, Praha 2001.
- Descombes, V., *Stejně a jině. Čtyřicet pět let francouzské filosofie (1933–1978)*, přel. Miroslav Petříček, OIKOYMENH, Praha 1995.
- Figurelli, R., La notion d'*a priori* chez Mikel Dufrenne, in: Lascault, G. (ed.), *Vers une esthétique sans entrave. Mélanges offerts à Mikel Dufrenne*, Union Général d'Éditions, Paris 1975, s. 133–141.
- Havlíček, A., Menónovo pojetí anamnése, *Reflexe*, roč. 3, 1993, č. 10, s. 1–9.
- Hopcke, R. H., *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, přel. J. a K. Černí, nakl. Tomáše Janečka, Brno 1994.

- Hrdlička, J., Kosmos a obraz. Ke dvěma Bachelardovým *Poetikám*, in: Bachelard, G., *Poetika snění*, přel. J. Hrdlička, Malvern, Praha 2010, s. 201–223.
- Hušek, V., *Symbol ve filosofii Paula Ricœura*, Trinitas, Svitavy 2004.
- Charles, D., Mikel Dufrenne et l'idée de nature, in: Lascault, G. (ed.), *Vers une esthétique sans entrave. Mélanges offerts à Mikel Dufrenne*, Union Général d'Éditions, Paris 1975, s. 73–88.
- , Voir, écouter, penser. A propos *L'œil et l'oreille*, in: Saison, M. (ed.), *Mikel Dufrenne et les arts*, Université Paris X – Nanterre, Paris 1998, s. 35–41.
- Jacquet, F., *Naître au monde. Essai sur la philosophie de Mikel Dufrenne*, Ed. Mimésis, Paris 2014.
- Kelly, M. (ed.), *Encyclopedia of Aesthetics*, Oxford University Press, New York 1998.
- Lascault, G. (ed.), *Vers une esthétique sans entrave. Mélanges offerts à Mikel Dufrenne*, Union Général d'Éditions, Paris 1975,
- Morpurgo-Tagliabue, G., *Současná estetika*, přel. J. Jůzl a Z. Plošková, Odeon, Praha 1985.
- Pedersen, G. J., *Art, Empathy, Truth. On the Phenomenology of Aesthetic Experience by Mikel Dufrenne*, Master thesis, University Oslo 2013; dostupné na: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/35951/PedersenxMaster.pdf?sequence=2>
- Pourquoi esthétique? Hommage à Mikel Dufrenne, *Revue d'esthétique*, 1992, č. 21.
- Ricœur, P., Introduction à *Ideen I* de E. Husserl par le traducteur (à Mikel Dufrenne), in: Husserl, E., *Idées directrices pour une phénoménologie*, Editions Gallimard, Paris 1950, s. XI–XXXIX.
- , Philosophie, sentiment et poésie, *Esprit*, 1961, č. 3, mars, s. 504–512.
- , Preface, in: Dufrenne, M., *The Notion of the A Priori*, přel. E. S. Casey, Northwestern University Press, Evanston 1966, s. IX–XVII.
- Saint-Girons, B., Dufrenne et l'*a priori* matériel, in: Saison, M. (ed.), *Mikel Dufrenne et les arts*, Université Paris X – Nanterre, Paris 1998, s. 43–56.
- Saison, M. (ed.), *Mikel Dufrenne et les arts*, Université Paris X – Nanterre, Paris 1998.
- , Mikel Dufrenne: imaginaire et anarchie, in: Lascault, G. (ed.), *Vers une esthétique sans entrave. Mélanges offerts à Mikel Dufrenne*, Union Général d'Éditions, s. 11 – 20.
- , Mikel Dufrenne 1946–1953, in: Bianco, G., Fruteau de Laclos, F., *L'angle mort des années 1950*, Publication de la Sorbonne, Paris 2016, 83–105.

- Stromšík, J., Proč právě Freud?, in: Freud, S., *O člověku a kultuře*, Odeon, Praha 1990, 397–428.
- Ševčík, M., Požadavky hodnot. Problém estetických hodnot u Mikela Dufrenna, in: Kolář, M. (ed.), *Krása významu*, UJEP, Ústí nad Labem 2013, s. 52–61.
- Taminiaux, J., Notes sur une phénoménologie de l'expérience esthétique, *Revue Philosophique de Louvain*, 3ème série, Tome 55, č. 45, 1957, s. 93–110.
- Tertullian, N., En rélisant la *Phénoménologie de l'expérience esthétique*, in: Lascault, G. (ed.), *Vers une esthétique sans entrave. Mélanges offerts à Mikel Dufrenne*, Union Général d'Éditions, Paris 1975, s. 115–127.
- Zuska, V., Estetická distance – dialog sebereflexe, in: Bullough, E., *Estetická distance včera & postvčera*, přel. Z. Böhm, Společnost pro estetiku, Praha 1998, s. 3–11.

Přehled vědecké a pedagogické činnosti

Publikační činnost

1. Původní studie

Borecký, F., *Koncepce a priori* Mikela Dufrenna, in: *Acta universitatis Carolinae. Philosophica et Historica. Studia Aesthetica VIII.*, Ondřej Dadejík, Miloš Ševčík (eds.), 2015, s. 57-79.

———, The Significance of the Concept of *thauma* in Patočka's Philosophy of History of Art, in: *Acta universitatis Carolinae. Philosophica et Historica. Studia Aesthetica VII., The Relations among Myth, Philosophy, Art and Science in Jan Patočka's Thought*, Miloš Ševčík (ed.), 2014, s. 47 - 56.

———, Teorie ozvěnovitosti. K Patočkově filosofii literatury, in: *Acta universitatis Carolinae. Philosophica et Historica. Studia Aesthetica VI. Mýtus a umění v pojetí Jana Patočky*, Miloš Ševčík & Vlastimil Zuska (eds.), 2013, č. 1, s. 47-66.

———, Mystifikace a estetika. Příspěvek k Mukařovského strukturální estetice, in: Borecký, F., Fišerová, M., Švantner, M., Váša, O., *Rozum, nerozum a přesvědčivost obrazů*, Togga, Praha 2012, s. 135-195.

———, Dva typy reflexe a umění u Jana Patočky, in: *Acta universitatis Carolinae. Philosophica et Historica. Studia Aesthetica IV. Negace a afirmace v Patočkově koncepci uměleckého díla*, Miloš Ševčík & Vlastimil Zuska (eds.), 2011, č. 1, s. 31-41.

2. Recenze a stati

Borecký, F., Zkušenost a hloubka (úhel), *Art&Antiques*, roč. 14, 2015, č. 8, s. 3.

———, Sarkasmus a kritika Vratislava Effenbergera (recenze knihy Effenberger, V., *Republiku a varlata*, Torst, Praha 2013), publikováno 2. 2. 2014 na iliteratura: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/32681/effenberger-vratislav-republiku-a-varlata>

———, Paměť a pomník (úhel), in: *Art&Antiques*, roč. 13, 2014, č. 2, s. 2.

———, recenze knihy Diaconu, M., Ševčík, M. (eds.), *Aesthetics Revisited. Tradition and Perspectives in Austria and the Czech Republic*, Lit Verlag, Wien 2011, in: *Acta universitatis Carolinae. Philosophica et Historica. Studia Aesthetica VI. Mýtus a umění v pojetí Jana Patočky*, Miloš Ševčík & Vlastimil Zuska (eds.), 2013, č. 1, s. 114-116.

———, Fantazie a znázornění (úhel), *Art&Antiques*, roč. 12, 2013, č. 2, s. 2.

———, Co je umění? (recenze knihy Kulka, T., Ciporanov, D. (eds.), *Co je umění? Texty angloamerické estetiky 20. století*, Mervart, Červený Kostelec 2010), in: *Art&Antiques*, roč. 10, 2011, č. 6, s. 54-55.

———, Myšlení a život v pravdě. Rezkova kritika kýče v disentu (recenze knihy Rezek, P., *Filosofie a politika kýče*, Jan Placák – Ztichlá klika, Praha 2007), in: *A2*, roč. 4, 2008, č. 5.

3. Překlady

Dufrenne, Mikel, *A priori imaginace*, in: *Acta universitatis Carolinae. Philosophica et Historica. Studia Aesthetica VIII.*, Ondřej Dadejčík, Miloš Ševčík (eds.), 2015, s. 81-89.

———, *Intencionalita a estetika* (překlad v kol. Miloše Ševčíka připravený k publikování).

Lévinas, Emmanuel, „Transcendence slov: o Škrtech Michela Leirise“, in: *Filosofický časopis* (2012), č. 4, s. 505 – 510 (překlad v kol. Miloše Ševčíka).

———, Realita a její stín, in: *Filosofický časopis* (2009), roč. 57, č. 6, s. 871-886 (překlad v kol. Miloše Ševčíka).

Charbau, Gaël., Je v současném umění kritika zakázána?, in: *Art&Antiques*, roč. 9, 2009, č. 4 (společně s F. Boreckou).

4. Konference a veřejné přednášky

2014

- Junior Fellows‘ Conference: *Dimension of Modernity* (Institut für die Wissenschaften vom Menschen, Vídeň). Příspěvek: *Philosophy of Art History. Patočka and his Relation to Vienna School.*

2013

- symposium *Expression of Meaning: The Relations among Myth, Philosophy, Art and Science in Jan Patočka’s Thought* (mezinárodní konference FF ZČU v Plzni): příspěvek *The Significance of the Concept of thauma in Patočka’s Philosophy of History of Art.*

- workshop *Umění v proměnách času* (FF UK v Praze): příspěvek *Patočkově dělení dějin umění na uměleckou a estetickou éru. Pokus o interpretaci.*

- přednáškový cyklus „Umění dívat se / Vizuální kultura v soudobé společnosti“ (Západočeská galerie v Plzni): přednáška *Mystifikace a estetika.*

2012

- workshop *Patočkovy interpretace literatury* (FF ZČU v Plzni): příspěvek *Teorie ozvěnovitosti. K Patočkově filosofii literatury.*

- seminář doktorandů (AVU Praha): přednáška *Mystifikace a estetika.*

2011

- workshop *Umění jako odhalování pravdy v pojetí Jana Patočky* (FF ZČU v Plzni); příspěvek *Dva typy reflexe a umění u Jana Patočky*.

od r. 2010

- pravidelné příspěvky na doktorandském semináři Katedry estetiky FFUK.

5. Pedagogická činnost

Od r. 2016: Provozně ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita; seminář „Věda, filosofie, společnost“.

Od r. 2015: Fakulta humanitních studií UK (Filosofický modul); přednášky: Úvod do estetiky, Proseminář k interpretaci textu, Introduction to Aesthetics.

2014/15: FAVU VUT Brno. Výuka kurzů: Úvod do filosofie umění II, Teorie a umění.

Od r. 2009 – do 2013/14: Fakulta humanitních studií UK (katedra Elektronické kultury a sémiotiky); přednášky: Filosofická estetika, Estetické koncepce 20. století, Hermeneutika a metodologie humanitních věd I a II, Estetika a imaginace.

2013/14 (letní semestr) – Ústav pro jazykovou a odbornou přípravu, UK Praha. Přednáška *Úvod do filosofie*.

2011/12 a 2012/13 (společně s PhDr. Milošem Ševčíkem, PhD.) – Katedra estetiky, Filosofická fakulta UK: překladatelský seminář z francouzského jazyka. Překlad textu M. Dufrenna *Intentionnalité et esthétique*.

2012/13 (letní semestr) – Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého; přednáška: Estetika a vizualita.

2010/11 (zimní semestr) – Univerzita Jana Amose Komenského v Praze; přednáška: Úvod do estetiky.

2008/09 – gymnázium Josefa Škvoreckého v Praze; výuka předmětu Základy společenských věd.